LECZENIE CHORÓB SERCA W FRANCENSBADZIE

PODAŁ

DR. LEOPOLD STEINSBERG
LEKARZ ZDROJOWY W FRANCENSBADZIE

W KRAKOWIE
DRUKARNIA UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
pod zarządem Józefa Filipowskiego
1903.

LECZENIE CHORÓB SERCA W FRANCENSBADZIE

PODAŁ

DR. LEOPOLD STEINSBERG
LEKARZ ZDROJOWY W FRANCENSBADZIE

W KRAKOWIE
DRUKARNIA UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
pod zarządem Józefa Filipowskiego
1903.

Osobne odbicie z »Przeglądu lekarskiego«, 1903.

Usiłowania dokładniejszego wyzyskania zasobów leczniczych w Francensbadzie spowodowały, iż w latach ostatnich zakres wskazań do leczenia zdrojowo-kąpielowego w tem zdrojowisku znacznie się rozszerzył.

Przez długie lata kładziono główny nacisk w opisach Francensbadu na lecznicze własności borowiny francensbadzkiej tak, że z biegiem lat stał się Francensbad stacyą rzekłbym ginekologiczną *par excellence*. Jeśli się nie da zaprzeczyć, że ta właśnie okoliczność stworzyła temu zdrojowisku niezaprzeczoną sławę światową, to z innej strony zaniechano dokładniejszych badań i spostrzeżeń nad działaniem drugiej, niemniej ważnej grupy francensbadzkich środków leczniczych, t. j. wód mineralnych, a mianowicie używania ich w postaci kąpieli w różnych sprawach chorobowych.

Dopiero ostatnie trzechlecie przyniosło w tym kierunku znaczną poprawę. Wzięto się ochoczo do pracy, a wynikiem jej jest nowe wskazanie, przez nas podniesione, a jest niem leczenie chorób serca. Jak i o ileśmy temu podołali, chcę teraz omówić, a to tembardziej, iż nie istnieje dotychczas zwię-

zły opis sposobu i wyników tego leczenia w Francensbadzie.

Wiadomo, iż główną rolę w leczeniu chorych na cierpienia sercowe w Nauheimie odgrywają kąpiele, zawierające kwas węglowy i rozpuszczone sole (chlorki). Tym czynnikom podniecającym zawdzięcza się w pierwszym rzędzie dodatni wpływ na ustrój, a pośrednio i na czynność chorego serca.

Okoliczność, iż czynniki te znajdują się i w francensbadzkich źródłach mineralnych, a co do kwasu węglowego, tego najpotężniejszego bodźca, nawet w nieco większej niż w Nauheimie ilości (do 1576 $ctm.^3$ na 1000 grm. wody) naprowadziła i nas na myśl zastosowania takich kąpieli u chorych sercowych, tembardziej, iż już od lat wielu istniały sporadyczne spostrzeżenia co do świetnego wpływu »kąpieli stalowych« na czynność serca.

Już z góry musieliśmy jednak do pewnego stopnia zmodyfikować w tym celu przyrządzanie kąpieli, względnie nawet stworzyć cały szereg tych specyficznie na serce i krążenie działających kąpieli, stopniując je co do zawartości kw. węglowego i soli rozpuszczonych, w miarę indywidualnych potrzeb chorego. Soli jest w źródłach francensbadzkich do 6‰[1]), ilość niewystarczająca, jeśli chodzi o silniejsze zadziałanie tego bodźca chemicznego na ustrój, względnie jeśli chcemy — a idzie tu o chlorek sodu — siłę kwasu

---

[1]) Najgłówniejszymi składnikami wód francensbadzkich są prócz kw. węglowego następujące sole: siarkan i chlorek sodowy, węglany: sodowy, litowy, magnowy, wapniowy, żelazawy i manganazowy.

węglowego złagodzić w kąpieli. To też w miarę potrzeby dodajemy do kąpieli jeszcze solankę, co zresztą i w Nauheimie praktykuje się.

Sposób ogrzewania tych kąpieli musiał uledz pewnej zmianie. Przez zastosowanie bardzo dowcipnie zrobionych przyrządów, do których woda mineralna wprost ze źródeł napływa i w których ona przez przeprowadzenie pary wodnej w myśl ogrzewania metodą Pfriemego, względnie metodą Schwarza, już tam więcej lub mniej kwasu węglowego utraca; otrzymujemy w wannie już z góry ściśle oznaczony rodzaj kąpieli. Tylko mięszanie z ewentualnie dodać się mającą solanką odbywa się w wannie samej.

To przygotowanie kąpieli poza obrębem wanny jest bardzo ważne, gdyż woda źródlana aż do chwili, w której jako gotowa kąpiel do wanny napływa, nigdzie z powietrzem się nie styka; z drugiej zaś strony, daje ten sposób rękojmię, że każdorazowa kąpiel tego samego typu jednako wypadnie, gdyż cały proceder odbywa się automatycznie w wspomnianym przyrządzie. Ten sposób ogrzewania został przyjęty dla wszystkich niżej omówionych rodzajów kąpieli. Przytoczyć jednak muszę, iż dla rozcieńczenia pierwotnej wody mineralnej używa się wody studziennej. W miarę więc większego lub mniejszego jej dodatku otrzymujemy cały szereg kąpieli tej grupy, od najsłabszych do silniejszych. W dalszych rodzajach kąpieli, gdzie już więcej zwykłej wody nie dodajemy, »siła« kąpieli, t. j. jej czynnik leczniczy zależy już tylko od sposobu operowania (Pfrieme-Schwarz), względnie od dodatku solanki, nareszcie od sposobu zastosowania

(kąpiel stojąca, kąpiel płynąca, wirowa, *(Strombad, Wellenstrombad)*.

Na koniec chcę zaznaczyć, iż dla analogii z kąpielami nauheimskiemi, nazwaliśmy kąpiele: kąpielami »termalnemi« *(Thermalbäder*, względnie *Thermalsoolbäder)*.

Po tych wstępnych uwagach łatwo będzie zrozumieć wyrazownictwo, oraz korzyść z wprowadzenia kąpieli francensbadzkich do terapii chorób sercowych.

Względnie najsłabsza kąpiel jest:

1. Kąpiel solankowa, sporządzona z wody studziennej z dodatkiem 3%, a więc 30 litrów solanki.

Dalej następują:

2. Kąpiel termalna III. z solanką III.
3. Kąpiel termalna III. z solanką II.
4. Kąpiel termalna III. z solanką I.

Kąpiel termalna III., także Nr. III., oznacza kąpiel zawierającą po połowie wodę mineralną i wodę studzienną. Solanka III. (Nr. III.) oznacza dodatek 30 litrów solanki do kąpieli; solanka II. 20 litrów, solanka I. 10 litrów.

Analogicznie do tego:

5. Kąpiel termalna II. z solanką III.
6. Kąpiel termalna II. z solanką II.
7. Kąpiel termalna II. z solanką I.

Kąpiel termalna II. zawiera $^2/_3$ wody mineralnej i $^1/_3$ wody studziennej.

Dalej następują:

8. Kąpiel termalna I. z solanką III.
9. Kąpiel termalna I. z solanką II.
10. Kąpiel termalna I. z solanką I.

W kąpieli termalnej Nr. I. mieszczą się $^3/_4$ wody mineralnej i $^1/_4$ wody studziennej.

W dalszym rzędzie następują kąpiele, sporządzane tylko z wody mineralnej, a więc:

11. Kąpiel termalna A, odpowiada mniej więcej »kąpieli mineralnej«, sporządzonej przez ogrzewanie, podobne do metody Pfriemego (bezpośrednie wprowadzenie pary wodnej do kąpieli), a więc jeszcze bardzo znaczna utrata kwasu węglowego. I tu dodajemy w miarę potrzeby solankę III., II lub I. (30, 20, 10 litrów).

12. Kąpiel termalna B, z solanką III, II, I, lub bez solanki, odpowiada ze względu na zawartość kwasu węglowego, »kąpieli stalowej« (metoda ogrzewania w myśl Schwarza przez przeprowadzenie pary wodnej pod dnem wanny).

Chcąc działanie tych ostatnich kąpieli spotęgować, zaprowadzono:

13. Kąpiel wirową A. i

14. Kąpiel wirową B.

Oba te rodzaje kąpieli są tylko ciągle płynącemi kąpielami termalnemi, A, względnie B. Przez cały czas trwania kąpieli woda mineralna dopływa silnym prądem i odpływa z wanny z drugiej strony.

Pewną modyfikacyę stanowi:

15. Kąpiel wirowa falowa. W tej kąpieli woda ciągle odpływa tą samą stroną, z której do wanny wpłynęła tak, że kąpiący się znajduje się w ciągłym wirze wodnym.

Wymienione kąpiele stosujemy o ciepłocie 27—25° R. W miarę mniejszego ogrzewania zawartość kwasu węglowego w kąpieli jest większa tak,

że i tym sposobem otrzymać można słabiej lub silniej działającą kąpiel jednej grupy.

Z tego wszystkiego wynika, że przyrządzanie i stopniowanie tych kąpieli odbywa się z minutową matematyczną ścisłością tak, że każdorazowo sporządzana kąpiel zawsze wypadnie jednako. Charakterystycznem jest to, iż przy pewnej wprawie już na oko rozróżnić można rozmaite typy tych kąpieli: gdy jedne musują silniej lub słabiej, to w innych ledwie ukazują się małe perełki kwasu węglowego [2]).

Dotychczas wyniki leczenia chorób serca temi kąpielami uprawniają nas do zaznaczenia, że w oddziaływaniu na serce i narząd krążenia równe są one całkowicie kąpielom nauheimskim. Równie jak tamte stopniować je można co do CO_2 od najsłabszych do najsilniejszych, — okoliczność bardzo ważna w leczeniu różnych postaci chorób serca.

Korzystny wpływ kąpieli termalnych francensbadzkich upatrujemy (tak samo jak w Nauheimie), przedewszystkiem w pobudzaniu żywszej przemiany materyi, krążenia krwi i limfy, a to dzięki wpływowi swoistych bodźców chemicznych (CO_2, sole) na skórne zakończenia nerwów czuciowych. Ztąd podniety na drodze odruchowej przenoszą się na przednie rogi szare rdzenia, a pośrednio także na zwoje nerwu spółczulnego, zatem na narządy, które wszystkie sprawy odżywcze człowieka opano-

---

[2]) Analizy chemiczne prof. Gintla przeprowadzone w roku ubiegłym wykazały stopniowo zwiększającą się zawartość kw. węglowego w przytoczonej skali kąpieli gazowych.

wują. W dalszym związku z szybszą przemianą materyi stoi wzmożone wydzielanie produktów fizyologicznych z ustroju, żywsza odbudowa tkanki prawidłowej, a chyba nie w ostatnim rzędzie i miąższu serca.

Dopiero w drugiej linii stoi czynnik fizykalny, objawiający się w bezpośredniej zmianie pracy serca pod wpływem tych kąpieli. I w tym względzie działają kąpiele francensbadzkie, równie jak nauheimskie, w ich słabszych zgęszczeniach, w kierunku ulżenia pracy sercu, wyczerpanemu długiem schorzeniem, a tem samem uspokojenia go na drodze odruchowego podrażnienia nerwu błędnego. A te wspomniane bodźce termiczne, głównie jednak chemiczne (CO_2), wywołują rozszerzenie naczyń włosowatych w skórze (zaczerwienienie skóry), co sprowadza, że krew z łatwością przedostaje się ku obwodowi ciała, a tem samem obniża się praca serca. Przy używaniu kąpieli francensbadzkich możemy stwierdzić, że tętno staje się zwykle wolniejsze i pełniejsze, a częstość jego się obniża; parcie krwi wprawdzie wzmożone, ale tylko częściowo. Tętno, poprzednio nieregularne i nierówne, wraca po dłuższem używaniu tych kąpieli do toru prawidłowego. Oddech pogłębia się, a tem samem poprawia się utlenianie krwi.

Kąpiele francensbadzkie termalne okazują więc wpływ dodatni na chorych sercowych z jednej strony przez pobudzenie całego ustroju do żywszej czynności, z drugiej zaś przynoszą schorzałemu i osłabionemu z powodu długotrwałej nadmiernej

pracy sercu ulgę w jego czynności. Dopiero, gdy się udało, działając w zamiarze oszczędzania serca i ulżenia mu pracy, przysporzyć temu ważnemu narządowi nowych sił zapasowych, drugiem zadaniem lekarza będzie zadziałać na serce ćwicząco, t. j. skrzepić je, a tem samem spotęgować jego czynność. Uda nam się to w pierwszym rzędzie przez zastosowanie kąpieli chłodniejszych (25—24° R.), względnie bogatszych w kwas węglowy, w których przez znaczne — aczkolwiek przejściowe podniesienie się parcia krwi, serce się niejako ćwiczy.

Zależnie więc od tego, czy chcemy działać w tej myśli, by serca oszczędzić, albo by je ćwiczyć, użyjemy kąpieli słabszych lub silniejszych, które co do kwasu węglowego i soli dzięki odpowiednim przyrządom dowolnie stopniować możemy. Jeśli chory jest bardzo osłabiony, ograniczyć się musimy z początku do uzyskania poprawy ogólnej (a więc kąpiele słabsze), a gdy pacyent stał się silniejszym, przechodzimy do silniejszego zadziałania kąpielami mającego na celu wzmocnienie mięśnia sercowego w jego czynności. W tych przypadkach, w których mięsień sercowy słabo pracuje, tylko dlatego, że jego zdolność przystosowania się jest niedostatecznie wyrobiona, jak u chorych, prowadzących życie ociężałe, albo jeśli osłabienie mięśnia sercowego jest spowodowane sztucznemi podnietami, jak n. p. nikotyną, wnet przejść możemy do »ćwiczenia« serca; natomiast trudno nam będzie uciec się do tego postępowania w przypadkach, jeśli n. p przyczyna osłabionej energii serca tkwi w miażdżycy tętnic i t. p.

Czy tak, czy owak postępujemy, (oszczędzamy

lub ćwiczymy serce), korzystny wpływ tych kąpieli na chorych sercowych upatrujemy nie tyle w czynniku fizykalnym, ile w własności swoistego zadziałania kw. węglowego na nerwy, regulujące wymianę materyi, a najgłówniej na narząd nerwowy serca, na nerw błędny, dzięki czemu mięsień sercowy tylko z taką siłą pracuje, jaka jedynie jest konieczna do zwalczania pracy zewnętrznej.

Przy wyborze kąpieli dla poszczególnych postaci chorobowych musimy postępować bardzo ostrożnie i umiejętnie, tak w dozowaniu ich co do ciepłoty, jak czasu trwania i częstości, gdyż od tego zależy cały efekt leczenia. Musimy też częstokroć zmieniać rodzaje kąpieli i mieć wogóle baczne oko na wszystkie objawy w ustroju. Rozpoczynamy zwykle zaleceniem kąpieli słabszych i w miarę, jak ustrój je znosi, stopniujemy powoli, przechodząc do coraz silniejszych. Szczególnie w zastosowaniu kąpieli wirowych trzeba być bardzo ostrożnym, zwłaszcza u osób wątłych. Czas trwania jednej kąpieli wynosi od 5—20 minut. Nie zawadzi zauważyć, iż samodzielne ordynowanie kąpieli, również jak i przedłużanie zaleconego przez lekarza jej czasu trwania, lub wreszcie kąpanie się częstsze, przynieść może tylko szkodę choremu, gdyż dobry wynik leczenia nie zależy ani od ilości, ani też od częstości używanych kąpieli, lecz tylko od *ścisłego regulowania i ścisłego dozowania podniety na skórę* (kw. węglowy, sole, ciepłota), *w myśl osobniczych potrzeb chorego*.

Przytoczone zabiegi lecznicze (leczenie kąpielowe) w przewlekłych chorobach serca potęgujemy

jeszcze gimnastyką. Rozumiemy przez to wykonywanie ruchów prostych, jak podnoszenie i opuszczanie kończyn górnych, zginanie, wyprostowywanie kończyn dolnych, ruchy tułowia itd., przyczem chory zważać musi na spokojny i wydatny wdech i wydech. Tylko w tych warunkach przyczynić się może gimnastyka — jak to wykazały badania różnych autorów — do wzmocnienia mięśnia sercowego. Odbywać się ona tylko musi w granicach domogi siły oddechowej i rozciągliwości serca, gdyż w przeciwnym razie doprowadzilibyśmy do przepracowania mięśnia sercowego. Przy t. zw. gimnastyce opornej *(Wiederstandsgimnastik)*, przy której ćwiczący się chory powinien zwalczać opór wykonany bądź to ręką lekarza, bądź też przyrządami, musimy na tę okoliczność zwrócić naszą uwagę, by serca chorego nie wysilić. Przeciwwskazana jest gimnastyka we wszystkich tych przypadkach, w których osłabienie serca jest tak znaczne, że siła jego starczy zaledwie na pokonywanie pracy wewnętrznej śródtkankowej (np. u ozdrowieńców itp.); dalej w przebiegu świeżych nawrotów zapalenia zastawek i osierdzia, przy znacznej miażdżycy tętnic i t. d. Natomiast z dobrym skutkiem stosujemy gimnastykę w przebiegu wyrównanych wad serca, a z świetnym skutkiem w stłuszczeniach i otłuszczeniach mięśnia sercowego[2]).

Do gimnastyki wliczamy także Oertlowskie lecznicze ćwiczenia na terenie wznoszą-

---

[2]) Dla leczenia gimnastycznego istnieje w Francensbadzie w najnowsze przyrządy (systemu Herza) zaopatrzony zakład mechano-terapeutyczny.

cym się. Jest to metoda, przy której ruch, dokładnie co do czasu i wzniesienia oznaczony, tworzy silny czynnik wzmacniający i ćwiczący mięsień sercowy. Stosujemy jednak tę metodę leczniczą z dobrym skutkiem tylko w przypadkach, w których mięsień sercowy, zresztą zdrowy, uległ otłuszczeniu, lub gdzie idzie o nerwowe jego zaburzenia.

Dalszym czynnikiem, oddającym dobre usługi w leczeniu chorób serca, jest wewnętrzne używanie francensbadzkich wód mineralnych. Tam, gdzie idzie o pokonanie zaparcia stolca, towarzyszącego tak często tym postaciom chorobowym, lub o wywołanie większej ilości moczu, źródła francensbadzkie jak Salzquelle, Wiesenquelle, kaltes Sprudel i Nataliaquelle, oddają dobry pożytek. Musimy tu jednak zwrócić baczne oko na to, by nie przeciążać nadmierną ilością płynów krążenia i tak już utrudnionego, podajemy więc wody francensbadzkie w ilości $1^1/_3$ do 2 litrów dziennie tylko w zastępstwie innych napojów.

Zmierzając ku końcowi, pragnę jeszcze wyliczyć wszystkie te postacie chorób sercowych, które się nadają do leczenia kąpielami termalnemi w Francensbadzie.

W pierwszym rzędzie nadają się wszelkie niedomogi mięśnia sercowego po przebytych chorobach gorączkowych, jak po durze, grypie, gośćcu, wogóle po chorobach zakaźnych; dalej rozstrzenie serca w przebiegu niedokrewności i blednicy. Podczas leczenia znikają wszystkie objawy chorobowe, jak krótki oddech, ucisk w oko-

licy serca, nierówne tętno, a i przedmiotowo można wykazać zmniejszenie się rozmiarów serca.

W równym stopniu nadają się do leczenia wady zastawkowe serca, już nie całkiem wyrównane, gdzie występują lekkie obrzęki na kończynach, duszność itd. I w tych przypadkach osiągnąć można nadzwyczajny efekt. Najlepsze rękojmie w tej grupie daje niedomykalność zastawki dwudzielnej, szczególnie niedomykalność względna, dalej niedomykalność zastawki aorty na tle miażdżycy; gorzej ma się rzecz z wadami skombinowanemi, jednakowoż i w tych razach przynoszą kąpiele choremu wielką ulgę.

Bardzo dobre wyniki osiągnąć można także w początkach miażdżycy tętnic i zwapnienia tętnic wieńcowych *(angina pectoris).*

Dobre rokowanie daje otłuszczenie serca.

Nerwice serca można kąpielami francensbadzkiemi wprost wyleczyć; tak samo niedomogi serca z przewlekłego zatrucia alkoholem i nikotyną.

Dobrze wpływają także te kąpiele na schorzenie mięśnia sercowego w przebiegu zapalenia nerek śródmiąższowego. Równoczesne podawanie źródła Nataliequelle ma wpływ znakomity na proces w nerkach.

Jako przeciwwskazania do używania francensbadzkich kąpieli termalnych stanowią: ciężkie wady serca w okresie niewyrównania wysokiego stopnia, bardzo znaczna miażdżyca serca i daleko posunięte tętniaki aorty.

Aczkolwiek to nie należy tutaj, wspomnieć mu-

szę o świetnym wpływie wyżej opisanych kąpieli na chorych z wiądem rdzenia pacierzowego *(tabes)*. Poszczególne objawy tej choroby poprawiają się znacznie w przebiegu dłuższego leczenia, a przedewszystkiem widoczne jest zmniejszenie się bólów napadowych i ustąpienie znanych zmian w czuciu, jak mrowienie, uczucie opasywania i. t. d. Niemniej dobrze wpływają te kąpiele na objawy ze strony pęcherza moczowego, czy to idzie o porażenne niedomykanie jego, lub też o bolesne oddawanie moczu *(stranguria)*; w obu przypadkach następuje poprawa po krótszym lub dłuższym czasie. Także częstość t. zw. »*crises tabetiques*“ przerzedza się znacznie, częstokroć ustępują te napady na długi przeciąg czasu i po ukończeniu leczenia. Bezsprzecznie nadają się do leczenia francensbadzkiego przedewszystkiem chorzy, nie znajdujący się jeszcze w okresie znacznego bezładu *(ataxia)*. Do poprawy tego objawu służy najlepiej t. zw. leczenie »wyrównawcze zapomocą ćwiczeń«, które w instytucie gimnastycznym także przeprowadzić można.

Dobrze działają kąpiele gazowe na neurasteników. Z pożytkiem stosować je można także przy zapaleniu nerwu kulszowego *(ischias)* i *polyneuritis*.

Należy mi jeszcze nadmienić, że i stosunki terenowe i miejscowe Francensbadu odpowiadają wszelkim wymaganiom i potrzebom chorych na serce i nerwowych, a wie o tem każdy, który raz poznał to zdrojowisko zaciszne i jego równe położenie wśród olbrzymiego parku i obszernego zalesienia.

Sądzę, iż dotychczasowe wyniki leczenia chorób francensbadzkiemi kąpielami termalnemi, których działanie swoiste uzasadniłem, aczkolwiek w zawiązku, daje niepłonną nadzieję, iż powiedzie się zapewnić Francensbadowi równouprawnione miejsce wśród najwięcej uznanych zdrojowisk i uzdrowisk dla chorych sercowych. Nie uszczuplając w niczem znaczenia, jakie sobie zdobył Nauheim w leczeniu chorób serca, muszę zaznaczyć, iż z tym samym pożytkiem i korzyścią dla chorego będzie także leczenie francensbadzkie. Wobec takich samych warunków rozstrzygnie może także bliższe położenie Francensbadu, okoliczność ważna dla chorych na cierpienia sercowe, z trudnością tylko podróżujących, a chyba nie na ostatnim względzie przy wysyłaniu chorego do zakrajowego zdrojowiska będzie to, że Francensbad nie leży za granicą.